

- 1 a 2** Samec skákavky mravenčí (*Myrmarachne formicaria*), evropského pavouka roku 2019
3 Mravenec z druhového komplexu m. lesního (*Formica rufa*) – mimetický vzor, jehož vzhled skákavka mravenčí napodobuje.
4 Samec skákavky štíhlé (*Synageles venator*)
5 Samec skákavky mravencovitě (*Leptorchestes berolinensis*). Druh žije v nejteplejších oblastech ČR. Snímky: R. Šich

Vedle skákavky mravenčí se v České republice vyskytují další čtyři druhy z této čeledi věrně napodobující mravence. Žádný ale nemá vyvýšenou hlavovou část hlavy-hruď jako skákavka mravenčí. Nejhojnější z nich je skákavka štíhlá (*Synageles venator*, obr. 4), která roztroušeně žije na celém území ČR. Skákavku protáhlou (*S. hilarulus*) najdeme na jižní Moravě a vzácně byla zaznamenána ve stepích na Křivoklátsku.

Skákavka útlá (*S. subcingulatus*) je u nás doposud známa pouze z Bílých Karpat. Poměrně velká skákavka mravencovitě (*Leptorchestes berolinensis*, obr. 5) se vyskytuje v nejteplejších oblastech republiky – jak na jižní Moravě, tak ve středních a severozápadních Čechách.

Evropského pavouka roku vybírá 83 arachnologů z 26 evropských zemí. Proč byla pro letošní rok zvolena právě skákavka mravenčí? V první řadě kvůli dokonalým mravenčím mimikry, které nezahrnují pouze morfologii pavouka, ale i jeho chování. Jde o fascinující příklad účinné obranné strategie chránící před predátory. Vedle popularizace pavouků by měla volba sloužit k získání dalších údajů o rozšíření našeho pozoruhodného a ohroženého druhu. Proto bychom chtěli čtenáře požádat o informace z pozorování doložených fotografií. Údaje zasílejte na e-mailovou adresu autora článku, uvedenou v kulérové příloze Živý na str. LIX.

Alena Klvaňová

Hrdlička divoká – pták roku 2019

Hrdlička divoká (*Streptopelia turtur*), odedávna považovaná za ztělesnění lásky, něžnosti a míru, se v posledních letech stala také jedním ze symbolů ochrany přírody. Za minulých 40 let totiž z Evropy zmizelo až 80 % těchto elegantních ptáků. Hrdlička ale zdaleka není sama, podobný příběh s ní sdílí i další druhy živočichů, které doplácí na rozsáhlé změny krajiny způsobené intenzifikací zemědělství. Letos tedy hrdlička divoká přebírá nelehký úkol loňského ptáka roku sýčka obecného (*Athene noctua*; Živa 2018, 2: 103–105 a LV–LVI) upozornit veřejnost na potřebu odpovědného a udržitelného hospodaření.

Česká společnost ornitologická (ČSO) každoročně vyhláší jeden ptačí druh ptákem roku. Chce tím upozornit na problémy, kterým naši ptáci v současnosti čelí, vzbudit o ně zájem veřejnosti a nabídnout

možnosti, jak každý z nás může přispět ke zlepšení situace. Úbytek dřívě velmi hojných, avšak dnes vzácných a málo známých, hrdliček divokých rezonuje celou Evropou. K poklesu početnosti začalo docházet od

70. let 20. století zejména v západní části kontinentu. Nejdramatičtější změny nastaly ve Velké Británii, kde od r. 1995 ubylo více než 90 % tamní populace, z některých oblastí Británie a Skandinávie už vymizela úplně. V České republice jsme na základě údajů Jednotného programu sčítání ptáků od 80. let přišli již o více než polovinu naší populace. Že obavy o osud hrdličky divoké nejsou nepodložené, ukazuje i fakt, že Mezinárodní unie ochrany přírody (IUCN) ji v r. 2015 označila za druh celosvětově ohrožený vyhoubením a zařadila ho do kategorie zranitelných.

Hrdlička divoká patří do řádu měkkozobí (Columbiformes). Rod *Streptopelia* zahrnuje dalších 14 druhů, včetně dnes mnohem známější a rozšířenější hrdličky zahradní (*S. decapoda*, obr. 4), která je na našem území nepůvodní a do Evropy se rozšířila až během 20. století (Živa 2018, 5: 272–276). Oba druhy se liší nejen početností a biotopem, ale i vzhledem – hrdlička divoká je drobnější a pestřeji zbarvená. Obývá světlé lesíky, háje a jejich okraje, remízky, křoviny a rozptýlenou zeleň v zemědělské krajině zvláště v blízkosti vody. Na rozdíl od ní je hrdlička zahradní u nás synantropní a hnízdí výlučně v lidských sídlech a jejich blízkém okolí.

Rozsáhlý areál hrdličky divoké zahrnuje celou Evropu kromě severní Skandinávie, sever Afriky a západní a střední Asii. Je jediným dálkovým migrantem z našich měkkozobých ptáků. Zimuje v Sahelu, pásmu semiaridních travnatých pastvin táhnoucím se od Mauritánie po Senegal jižně od Sahary. Výsledky kroužkování evropských hrdliček ukázaly, že létají třemi hlavními tahovými cestami, z nichž naše populace využívá centrální trasu vedoucí přes Itálii, Maltu a Řecko. Zpětná hlášení kroužkovaných jedinců také prokázala vysokou věrnost rodišti (filopatrii) i věrnost hnízdišti (fidelitu). Dospělí ptáci byli kontrolováni do 8 km a mladí dokonce pouze do 3 km od místa kroužkování.

1 Pták roku 2019 – hrdlička divoká (*Streptopelia turtur*). Foto J. Bohdal

V souvislosti s poklesem početnosti hrdliček se ale snižuje i počet okroužkovaných ptáků, a na otázky související s jejich migrací proto v posledních letech lépe odpovídají projekty, při nichž jsou ptáci vybaveni satelitními vysílači. Zajímavé informace přinesla např. britská operace Hrdlička (www.operationturtledove.org) nebo výzkum na Maltě a ve Francii (<http://turtledoveresearch.com>). Ukázalo se, že hrdličky divoké táhnou hlavně v noci a urazí 500 až 700 km najednou, přičemž dokážou vyvinout rychlost až 60 km/h. Cestu z britských hnízdišť do Afriky urazí přibližně za měsíc.

Početnost, výskyt a chování

Ještě v první polovině 20. století byla hrdlička divoká na mnoha místech našeho území nejhojnějším holubovitým ptákem. V r. 1941 ji zoolog a cestovatel Jiří Baum dokonce nazval řádným pražským občanem, obývajícím každý les a háj v hlavním městě a jeho okolí. Dnes ji stále ještě najdeme na většině území, početnější je ve středních a nižších nadmořských výškách. Zatímco během mapování hnízdního rozšíření ptáků v letech 1973–77 hnízdila na 86 % území, při posledním mapování v letech 2014–17 bylo hnízdění prokázáno již jen v 70 % mapovacích čtverců (viz obr. 10). V 80. letech minulého století byla početnost druhu u nás odhadována na 60–120 tisíc hnízdních párů (Šťastný a kol. 1996), dnes čítá 40–80 tisíc párů.

Hrdličky divoké k nám přilétají v první polovině dubna a ihned po přiletu začínají vybírat místo pro hnízdění. Námluvy jsou jako u ostatních holubů velmi nápadné. Sameček v toku nadouvá hrdlo, vrká, roztahuje ocasní pera a uklání se před samičkou nebo vylétá vysoko do vzduchu a opět se pomalu snáší k zemi. Hlasová

aktivita je nejvyšší během května a června, ale zaslechnout je můžeme po celé léto. Právě hrdliččino charakteristické vrkání přepisované jako „turr-turr“ jí dalo latinské druhové jméno. Dříve bylo tak známým zvukem oživujícím krajinu, že se objevilo i ve verších Karla Hynka Máchy. Ze Mácha nemluvil o hrdličce zahradní, je nasnadě, Máj napsal v r. 1836, zatímco hrdlička zahradní u nás byla poprvé zastižena až v r. 1942 v Brně. Dodnes je však právě hrdliččin hlas tím, co nás na její přítomnost nejspíše upozorní, a většinou ji pouze uslyšíme, neboť je poměrně plachá.

Po utvoření páru spolu partneři zůstávají po celou hnízdní sezonu. Holubi nejsou dobří stavitelé a ani hnízdo hrdličky divoké není právě umnou stavbou (obr. 2). Je tvořeno ledabyle uspořádanými větvičkami, koříny a stěbly a bývá tak řídké, že vejce mohou zespodu prosvítat. Snůška obsahuje vždy dvě bílá vejce, z nichž se po čtrnáctidenní inkubaci oběma rodiči líhnou slabě ochmýřená mláďata (obr. 3). Během asi měsíčního pobytu v hnízdě jsou krmena zcela zvláštním a mezi ptáky ojedinělým způsobem. Měkkozobí vymě-

2 Hnízdo hrdličky divoké je jednoduchá stavba z větviček, kam snáší vždy dvě vejce. Foto M. Buršíková a J. Sýkorová

3 Tři dny stará mláďata v hnízdě.

Foto M. Bažant

4 Příbuzná hrdlička zahradní (*S. decapunctata*) osídlila naše území až ve 40. letech 20. století. Foto Z. Cebesi, převzato v souladu s podmínkami použití

5 Typické kontaktní chování páru během toku je pověstné. Foto A. Morffew

6 Mladá hrdlička má méně výrazné zbarvení a chybí jí růžová kůže kolem očí. Foto L. Ondráško

7 Migrace hrdliček je studována pomocí satelitních vysílačů. Foto BirdLife Malta

8 Krajina s rozptýlenou zelení v Severní Makedonii hojně osídlená hrdličkou divokou. Foto V. Škorpíková

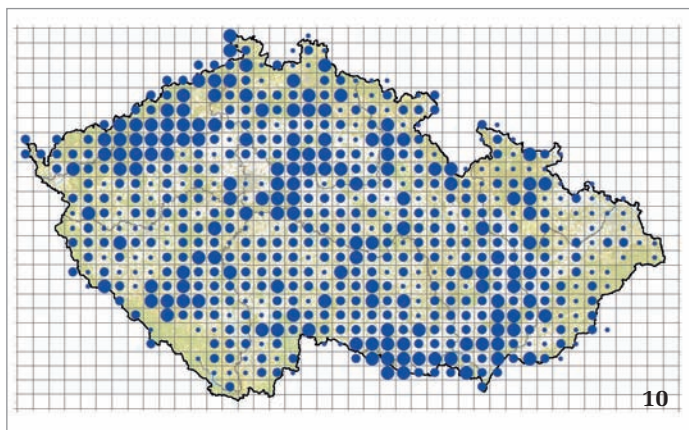
9 Biopásky (blíže v textu) podporují biodiverzitu v zemědělské krajině.

Foto M. Šálek

10 Výskyt hrdličky divoké v České republice na základě mapování hnízdního rozšíření v letech 2014–17. Velikost bodů značí možné, pravděpodobné a prokázané hnízdění. Upraveno podle: K. Šťastný a V. Bejček; zdroj dat: Česká společnost ornitologická a Česká zemědělská univerzita, Agentura ochrany přírody a krajiny ČR. Zpracování bylo financováno AOPK ČR.

11 Srovnání velikosti polních celků v Rakousku a ČR. Menší pole s různorodou skladbou plodin poskytují vhodné životní podmínky pro větší množství živočichů. Zdroj dat: mapy.cz, upraveno v souladu s podmínkami použití

šují z výstelky volete kašovitou tekutinu bohatou na bílkoviny a tuky zvanou holubí mléko. Jedinečný je i proces krmení, při kterém mláďata vnoří zobák do otevře-

ného zobáku rodičů. Po vyhnízdění u nás zůstávají do konce srpna až září, kdy se vydávají na svou cestu do Afriky.

Příčiny ohrožení

Jak mohlo dojít k výraznému poklesu tak hojného druhu? Příčinami úbytku hrdličky divoké v Evropě se zabýval tým odborníků, který publikoval Mezinárodní akční plán pro její záchranu (Fisher a kol. 2018). Za hlavní faktory ohrožující hrdličku označili především rozsáhlé změny biotopů na evropských hnízdištích, ale i v afrických zimovištích, trvale neudržitelný legální lov a nelegální zabíjení.

Výrazné změny evropské krajiny zapříčiněné novými způsoby hospodaření na zemědělské půdě vedly k omezení potravní nabídky a úbytku vhodného životního prostředí nejen pro hrdličku divokou. Její potravou bývala ještě v 60. letech 20. století především semena plevelných rostlin. Stále častější používání herbicidů ale znamenalo vyhubení velké části plevelů a v 90. letech už byla jejich semena zastoupena v potravě hrdliček jen ze 40 %, zbytek tvořila obilná zrna a semena řepky. Dostupnost potravy omezuje i moderní technika, která umožňuje sklizeň téměř bez ztrát a ptákům tak chybějí zrna z výdrolu. Strniště navíc bývají zaorána ihned po sklizni a ptáci ani nemají šanci zde jakoukoli potravu najít. Ukazuje se, že nedostatečná nabídka potravy v průběhu prvního hnízdění natolik ovlivňuje kondici rodičů, že se již nepokoušejí o další snůšku a počet vyvedených mláďat klesá.

Evropská krajina se ve 20. století, případně po vstupu některých zemí do Evropské unie, zásadně proměnila. V důsledku intenzifikace zemědělství byla scelována pole, ubylo mezí, remízků i roz-

ptýlené zeleně. V České republice zmizelo v důsledku kolektivizace půdy v 50. letech odhadem 30 tisíc km liniové zeleně a 35 tisíc ha remízků. Opačným extrémem je opouštění půdy a zarůstání krajiny, která tím přestává být pro hrdličku vhodná, což je problémem zejména v balkánských zemích. Velký význam mají pro hrdličku také vodní zdroje. Tam, kde chybějí, se vůbec nevyskytuje. Přitom velká část zemědělské krajiny, v ČR až čtvrtina, byla odvodněna během meliorací.

Krajina se ale mění i na zimovištích, především nárůstem počtenosti lidské populace. Prostředí je narušováno kácením stromů nebo nadměrnou pastvou, často dochází k požárům a větrné či vodní erozi půdy. Hrdličky nemají klid ani během tahu. Naopak, právě lov táhnoucích ptáků je dalším významným faktorem, který je ohrožuje. Ačkoli jsou všechny druhy ptáků v Evropě chráněny směrnici o ochraně volně žijících ptáků, některé druhy uvedené v Příloze II směrnice mohou být loveny podle vnitrostátních předpisů. Hrdlička divoká tak smí být lovena v 10 evropských státech, které si vyjednaly výjimku. Nejvíce legálně ulovených hrdliček je v Itálii, Španělsku, na Kypru a Maltě. Odhaduje se, že za rok jde v Evropě o 1,5 až 2,25 milionu jedinců. Bohužel dalších zhruba 600 tisíc ptáků je jen ve Středozemí každoročně zastřeleno ilegálně. Na problém nezákonného lovu letos upozorňuje kampaň BirdLife International Flight for Survival (Let o život) s podtitulem Sedm statečných pomoci příběhů 7 druhů ptáků včetně hrdličky divoké. Více se dozvíte na www.flightforsurvival.org, kde můžete svým příspěvkem pomoci ptákům zvládnout jejich cestu zpět na hnízdiště.

Co lze pro hrdličku divokou udělat

Pro její záchranu musíme soustředit pozornost na zlepšení stavu zemědělské krajiny. To je i hlavním cílem petice Vraťme život do krajiny. Požaduje reformu Společné zemědělské politiky, která je nejvýznamnějším finančním nástrojem ovlivňujícím způsoby hospodaření v Evropské unii. Od r. 2021 budou zemědělské dotace rozdělovány podle nových pravidel, o nichž se rozhoduje právě v těchto měsících. Máme jedinečnou příležitost ukázat, že nám stav krajiny není lhostejný a že si přejeme šetrné a udržitelné zemědělství, které poskytuje prostor pro biodiverzitu. Petici můžete podepsat na www.birdlife.cz/petice-za-krajinu. Jste-li majiteli půdy, můžete ovlivnit, jak se na ní bude hospodařit. V rámci místních komunit pak prosazovat výsadbu remízů, pásů křovin podél cest nebo vysévání biopásů (pruhů půdy na okrajích nebo uvnitř polí, osetých směsí poskytující potravu a úkryt řadě živočichů; obr. 9). Pomoci hrdličce znamená pomoci dalším organismům, které žijí v evropské kulturní krajině – od rostlin přes hmyz až po obratlovce. Více se dočtete také v jednom z čísel časopisu ČSO Ptáci svět, volně dostupném na http://bigfiles.birdlife.cz/PS/PS_2019_01.pdf.

Vydejte se 1. května pátrat po hlasu Máchovy hrdličky!

Kdy: odpoledne, v podvečer.
Kde: světlé lesy, háje, polní cesty a louky.
Zapisujte: datum a čas vycházky, souřadnice místa výskytu, počet pozorovatelů a počet pozorovaných hrdliček (i negativní výsledek).
Hlaste prostřednictvím formuláře na www.birdlife.cz do 12. května.

Použitá literatura uvedena na webu Živý.